

PAMIĘĆ OTWARTA NA JUTRO

I. WPROWADZENIE

Sytuacja przed wybuchem II wojny
światowej

Prolog Niemcy

- * Kryzys gospodarczy i polityczny Niemiec po przegranej w I wojnie światowej
- * Popularność zyskują ugrupowania nacjonalistyczne, m.in. NSDAP, na czele której stoi Adolf Hitler, od 1933 kanclerz Niemiec
- * Od 1935 pozbawienie praw obywatelskich Żydów, represje, zmuszanie do emigracji
- * W marcu 1938 przyłączenie Austrii do III Rzeszy
- * We wrześniu 1938 r. na konferencji w Monachium Hitler otrzymał od premierów Francji i Wielkiej Brytanii zgodę na włączenie części Czechosłowacji do Niemiec.

Prolog Związek Sowiecki

- * Powstrzymanie ekspansji w Europie przez polską armię w roku 1920
- * Józef Stalin – społeczeństwo poddał całkowitej kontroli, przeciwnicy zsyłani do obozów pracy – łagrów
- * Zbrodnie na całych narodach żyjących w ZSRS, np. 1937-38 wymordowanie mniejszości polskiej

Prolog II Rzeczypospolita

- * 1921 sojusze z Francją i Rumunią

- * Po podpisaniu sojuszu Francji z Niemcami w Locarno w 1925 r. Piłsudski dążył do stworzenia sojuszu Państw środkowoeuropejskich (tzw. Międzymorze)

- * Lata 30 XX w. polityka równowagi, w 1932 r. zawarcie z ZSRR traktatu o nieagresji, a w 1934 r. podpisanie z Niemcami deklaracji o niestosowaniu przemocy.

Ku wojnie

Jesień 1938 r. – Niemcy żądają od Polski:

- * włączenia do III Rzeszy Wolnego Miasta Gdańska,
- * przeprowadzenia eksterytorialnej autostrady i linii kolejowej do Prus Wschodnich przez teren Polski
- * przystąpienia do paktu militarnego skierowanego przeciw ZSRS

Pakt Ribbentrop - Mołotow

23 sierpnia 1939 r. w Moskwie podpisano układ sowiecko-niemiecki – pakt Ribbentrop – Mołotow. Podział ziem polskich między Niemcy a ZSRS wzdłuż linii rzek Narew-Wiśła-San

Ku wojnie

Sonderfahndungsbuch Polen (pol. *Specjalna księga Polaków ściganych listem gończym*) – zwana także księgą gończą lub listą proskrypcyjną tzw. wrogów Rzeszy. Była alfabetycznym wykazem imiennym zawierającym ponad 61 tys. nazwisk Polaków najbardziej zasłużonych dla Polski, przeznaczonych do aresztowania i likwidacji na terenach wcielonych do III Rzeszy. Lista ta przygotowana została na polecenie Reinharda Heydricha przez kontrwywiad służby bezpieczeństwa SS tzw. Sicherheitsdienst w Berlinie we współpracy z niemiecką mniejszością zamieszkałą na terenie Polski. Lista została wydrukowana w formie książki w lipcu 1939 roku w Berlinie przez centralę policji bezpieczeństwa i SD

Ku wojnie

Sonderfahndungsbuch Polen (pol. *Specjalna księga Polaków ściganych listem gończym*) – zwana także księgą gończą lub listą proskrypcyjną tzw. wrogów Rzeszy. Była alfabetycznym wykazem imiennym zawierającym ponad 61 tys. nazwisk Polaków najbardziej zasłużonych dla Polski, przeznaczonych do aresztowania i likwidacji na terenach wcielonych do III Rzeszy. Lista ta przygotowana została na polecenie Reinharda Heydricha przez kontrwywiad służby bezpieczeństwa SS tzw. Sicherheitsdienst w Berlinie we współpracy z niemiecką mniejszością zamieszkałą na terenie Polski. Lista została wydrukowana w formie książki w lipcu 1939 roku w Berlinie przez centralę policji bezpieczeństwa i SD

Lista proskrypcyjna

Sonderfahndungsbuch Polen

Herausgegeben vom Reichskriminalpolizeiamt
Berlin C 2, Werderscher Markt 5/6

A. Zeichenerklärung.

1. Name ohne zusätzliches Zeichen und ohne Aktenzeichen = Festnahme für Geheimes Staatspolizeiamt, Abteilung IV/III zu Nr. 12968 III C g.
2. Name mit Zeichen + = Festnahme für Geheimes Staatspolizeiamt, Abteilung IV/III J, zu Nr. 3454.
3. Name mit Zeichen X = Festnahme für Geheimes Staatspolizeiamt, Abteilung IV/II, zu Nr. 13151/59 g-II A 4.
4. Name mit Zeichen E G = Entwichener oder entlassener Straf- (Untersuchungs-) Gefangener.
5. Name mit Zeichen E K oder E Gr = Festnahme für die dabei bezeichneten Dienststellen (Einsatzkommandos oder Einsatzgruppen).

B. Dienstanweisung.

Bei Festnahme einer im Sonderfahndungsbuch Polen angeschriebenen Person ist wie folgt zu verfahren:

1. Zuführung.

- a) Die für das Geheime Staatspolizeiamt (s. A. 1, 2, 3) und die Einsatzkommandos bzw. Einsatzgruppen (s. A. 5) festgenommenen Personen sind der nächst erreichbaren Staatspolizei- (leit-)stelle zuzuführen.
- b) Die entwichenen oder entlassenen Strafgefangenen (s. A. 4) sind der nächsten Kriminalpolizei-Dienststelle zuzuführen. Diese hat die Festgenommenen bis zur Klärung der Abschiebungstrage in Vorbeugungshaft zu nehmen.

2. Meldung an die fahndende Behörde.

Von der Festnahme einer der vom Geheimen Staatspolizeiamt (s. A. 1, 2, 3) oder einem Einsatzkommando bzw. Einsatzgruppe (s. A. 5) angeschriebenen Person ist der fahndenden Behörde sofort und unmittelbar von der festnehmenden Dienststelle Kenntnis unter Hinweis auf die Ausschreibung im Sonderfahndungsbuch zu geben und gleichzeitig der Verbleib des Festgenommenen zu melden.

3. Meldung an die veröffentlichte Behörde.

Außerdem ist von jeder Festnahme — auch der entwichenen oder entlassenen Strafgefangenen (s. A. 4) — der im Sonderfahndungsbuch Polen angeschriebenen Personen dem Reichskriminalpolizeiamt — III B 2 a — zwecks Löschung der Notierung sofort und unmittelbar Kenntnis zu geben.

W przededniu wojny

Hitler zamierzał zaatakować Polskę już 26 sierpnia 1939 r., jednak z powodu zawarcia sojuszu wojskowego Polski z W. Brytanią zmienił decyzję. Dyplomacja niemiecka w ostatnich dniach pokoju poświęciła czas na próby zerwania przymierza polsko-brytyjskiego i izolowania Polski na arenie międzynarodowej.

Zamierzano otoczyć i zniszczyć wojska polskie na zachodnim brzegu Wisły i zająć Warszawę – nowa strategia Blitzkrieg.

* Znaczna przewaga militarna III Rzeszy, w związku z tym polskie plany wojenne zakładały obronę i czekanie na pomoc zachodnich sojuszników.

* Zdecydowano się na obronę całej granicy zachodniej 1700 km, co spowodowało duże rozproszenie i tak słabych polskich sił.

* Nie zakładano prowadzenia wojny na 2 fronty, dlatego osłonę granicy wschodniej zapewniało zaledwie 10% sił polskich.

Wybuch wojny

1 września 1939 r. bez formalnego wypowiedzenia wojny. O 4.45 do polskiej placówki wojskowej w Wolnym Mieście ogień otworzył pancernik „Schleswig-Holstein”. Placówki broniło ok. 200 żołnierzy pod dowództwem mjr. H. Sucharskiego i kpt. F. Dąbrowskiego.

Przez pierwsze dni trwała tzw. Wojna graniczna. Niemcy pokonali Polaków pod Mławą i w Borach Tucholskich, przełamali opór w bitwie pod Mokrą.

Nie powiodła się też próba zatrzymania Niemców na linii Bug-Wiśła-San. W Wiźnie (polskie Termopile) kilkuset obrońców pod dowództwem kpt. Władysława Raginisa przez 3 dni powstrzymywało natarcie 2 niemieckich dywizji pancernych.

Niemcy przekraczają granicę z Polską

Wrzesień 1939 r.

8 września niemieckie oddziały podeszły pod Warszawę lecz zostały odparte. Wojska niemieckie odcięły od stolicy wycofujące się w jej kierunku oddziały Armii „Poznań” i „Pomorze”. Dowódca pierwszej z nich gen. T. Kutrzeba zdecydował się przedrzeć do stolicy. 9 września rozpoczęła się bitwa nad Bzurą. Walki trwały do 22 września i tylko nieliczne polskie oddziały przebiły się pod Warszawę. W połowie września niemiecka armia zajęła połowę terenu Rzeczypospolitej i rozbiła znaczną część polskich sił.

Płonący Zamek Królewski w Warszawie,
17 września 1939 r.

Napaść sowiecka, 17 września 1939 r.

Napaść sowiecka

Kiedy Niemcom nie udało się zdobyć Warszawy, a wojska niemieckie przekroczyły już strefą wpływów ustaloną w pakcie Ribbentrop-Mołotow, Stalin wydał rozkaz ataku Armii Czerwonej, co było całkowitym zaskoczeniem dla Polaków. Naczelnny wódz E. Śmigły-Rydz rozkazał: „nie walczyć z bolszewikami, chyba w razie natarcia z ich strony lub próby rozbrojenia oddziałów”. Rozkaz miał powszechne konsekwencje, nie ogłoszono bowiem stanu wojny z ZSRS i dlatego polskie jednostki nie stawiały oporu Armii Czerwonej.

Zakończenie walk

Po niepowodzeniu pierwszych ataków na Warszawę, Niemcy rozpoczęli jej ostrzał i bombardowania.

Ostrzał Warszawy nadzorował sam Adolf Hitler

Po bombardowaniach: od lewej skwer z mogiłami ofiar przed kościołem Wszystkich Świętych oraz wypalone domy...

Dużą rolę w organizacji obrony Stolicy odegrał prezydent miasta Stefan Starzyński, który już w połowie października został aresztowany i osadzony w kolejno w więzieniach na Rakowieckiej, Daniłowiczowskiej, a następnie trafił na Pawiak. 23 grudnia 1939 r. został z Pawiaka wywieziony i prawdopodobnie rozstrzelany w okolicach Warszawy.

OBYWATELE!

P. General Czuma Dowódca Obrony Stolicy rozkazem z dnia dzisiejszego mianował mnie **Komisarzem Cywilnym przy Dowództwie Obrony Stolicy.**

Obejmując władzę, podporządkowuję sobie wszystkie lokalne urzędy cywilne, których przedstawiciele zgłaszać się mają po instrukcje oraz wzywam wszystkich obywateli Stolicy, aby zgodnie z wezwaniami ogłaszanymi przez radio stanęli z powrotem na swoich posterunkach, a życie codzienne toczyło się normalnie.

Celem mej pracy jest zapewnić wojsku zaspokajanie wszelkich jego potrzeb i zabezpieczyć normalne funkcjonowanie życia codziennego ludności cywilnej.

Policja Państwowa a ze strony społeczeństwa Straż Obywatelska zapewnią ludności ład i porządek.

Komisarz Cywilny
przy Dowództwie Obrony Stolicy
STARZYŃSKI

Maj. rez.

Warszawa, dnia 8 września 1939 r.

Ostatecznie 28 września 1939 r. Niemcy wkroczyli do Warszawy.

Ostatnim dużym oddziałem polskim była Samodzielna Grupa Operacyjna "Polesie" gen. Franciszka Kleeberga. Toczyła walki zarówno z żołnierzami niemieckimi jak i sowieckimi. Po czterodniowej bitwie pod Kockiem 6 października jej żołnierze złożyli broń.

Kampania wrześniowa zakończyła się klęską (przewaga w ilości i jakości uzbrojenia po stronie Niemców oraz zbyt późne ogłoszenie powszechnej mobilizacji)

Bilans września 1939 r.

Zginęło ok. 77 tys. polskich żołnierzy i oficerów

Rannych zostało ok. 150 tys.

Niewola 700 tys.

Ofiarami walk padła też ludność cywilna, którą ostrzeliwano z samolotów i za pomocą artylerii.

Naloty dotknęły ok. 160 miast i 500 wsi.

Straty niemieckie:

Zginęło 17 tys.

III. WARSZAWA POD OKUPACJĄ NIEMIECKĄ

Okupacja: defilada wojsk niemieckich w
Alejach Ujazdowskich, 4 października 1939 r.

Kraków stolica GG

Hans Frank (1900-1946) – Generalny Gubernator

- 15 września 1939 mianowany szefem Wyższego Zarządu Cywilnego Okupowanych Ziemi Polskich.
- 26 października 1939 mianowany Generalnym Gubernatorem na Okupowanych Terenach Polski.
- Podczas pełnienia obowiązku Generalnego Gubernatora był głównym współautorem i współrealizatorem eksterminacji narodu polskiego i żydowskiego.

*Gdybyśmy **nie** mieli w Generalnym Gubernatorstwie **Warszawy**, **nie** mielibyśmy 4/5 trudności, z którymi musimy walczyć.*

***Warszawa** jest i pozostanie ogniskiem zamętu, punktem, który rozsiewa niepokój po całym kraju.*

Hitlerowska polityka terroru w okupowanej Polsce

* Po agresji i zajęciu ziem polskich razem z ZSRR we wrześniu 1939 podział terytorium na dwie części: Wielkopolska, Pomorze, Śląsk, Łódzkie, Północne Mazowsze i Suwalszczyzna zostały włączone do Rzeszy Niemieckiej, z pozostałych terenów: części Mazowsza, Kielecczyny, Lubelszczyzny i Małopolski utworzono tzw. GG.

* Polityka terroru i represji , głównie wobec elit intelektualnych i politycznych, której celem było wyniszczenie narodu: masowe egzekucje, system obozów koncentracyjnych i obozów pracy przymusowej.

* Likwidacja polskiego szkolnictwa, polskich organizacji społecznych, samorządowych, kulturalnych, wszelkich oznak niezależnego życia polskiego społeczeństwa.

Hitlerowska polityka terroru w okupowanej Polsce

Akcja „Inteligencja”

akcja została przeprowadzona jesienią 1939 r. i wiosną 1940 r. na ziemiach włączonych do III Rzeszy, zaś na terenie GG zakończono ją latem 1940 r. Celem było zlikwidowanie w wyniku bezpośredniej eksterminacji lub deportacji do obozów koncentracyjnych wszystkich osób, które pełniły funkcje przywódcze w danym środowisku lub grupie społecznej. Chodziło o zniszczenie tożsamości narodowej i przekształcenie społeczeństwa w bierną, amorficzną masę, niezdolną do zorganizowanego działania, wyzyskiwaną przez najeźdźcę. W Polsce centralnej najwcześniej masowe aresztowania przeprowadzono w dystrykcie warszawskim. Już na początku października 1939 r. aresztowano wielu przedstawicieli inteligencji: profesorów, nauczycieli, adwokatów oraz księży.

Hitlerowska polityka terroru w okupowanej Polsce

- * Przeprowadzenie planowanej grabieży dzieł sztuki.
- * Akcja wynaradawiania polskich dzieci – Lebensborn
- * Utworzenie w każdym dystrykcie GG urzędu komendanta policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa. Służbę pełniło ok. 2 tys., funkcjonariuszy. Działająca w ich ramach Służba Bezpieczeństwa (Sicherheitsdienst, SD) przygotowywała plany przeciwko społeczeństwu polskiemu, głównie nadzorowała ludność niemiecką w GG. Bezpośredni udział w akcjach represyjnych wobec Polaków przeprowadzała podległa jej Policja Bezpieczeństwa (Sicherheitspolizei, Sipo), w skład której wchodziła Tajna Policja Państwowa (Gestapo) i Policja Kryminalna (Kripo).

Hitlerowska polityka terroru w okupowanej Polsce

- * Utworzenie systemu więzień i aresztów podległych bezpośrednio Gestapo, m.in. w Kielcach, Krakowie, Lublinie, Nowym Sączu, Radomiu, Tarnowie, Warszawie, Wiśniczu, Zakopanem i Zamościu, gdzie torturowano i mordowano osoby związane z konspiracją, pojmane w łapankach ulicznych lub a akcjach likwidacji polskich elit.
- * Masowe akcje pacyfikacyjne i wysiedleńcze polskich wsi, podczas których dokonywano egzekucji, wysiedlano ludność, palono bądź rabowano mienie.
- * Praca przymusowa
- * Obozy koncentracyjne, zagłady, karne i pracy przymusowej
- * Eksterminacja ludności żydowskiej

Liczba ludności Warszawy przed, w czasie i po II wojnie światowej

1939 r. - 1 289 000

1943 r. - 1 009 000

1945 r. - 422 000

Plan Pabsta

Zwykle nazwą „plan Pabsta” określa się plan autorstwa niemieckich architektów Huberta Groa i Ottona Nurnbergera z 1940, wykonany na polecenie Hansa Franka pod kierunkiem Friedricha Pabsta (od 1939 naczelnego architekta miasta Warszawy, projektującego modelowe osiedla dla Niemców rozmieszczone wokół centrum miasta). Przewidywa on zburzenie większości zabudowy Warszawy i zamienienia jej w prowincjonalne miasto, slżące Niemcom w charakterze ogromnego wzła komunikacyjnego i ośrodka w którym zamieszkiwaaby niemiecka elita i grupa polityczna (niem. *Ortsgruppe*), licząca ok. 40 000 ludzi zarządzająca podbitymi przez III Rzesz terenami na wschodzie.

Plan Pabsta

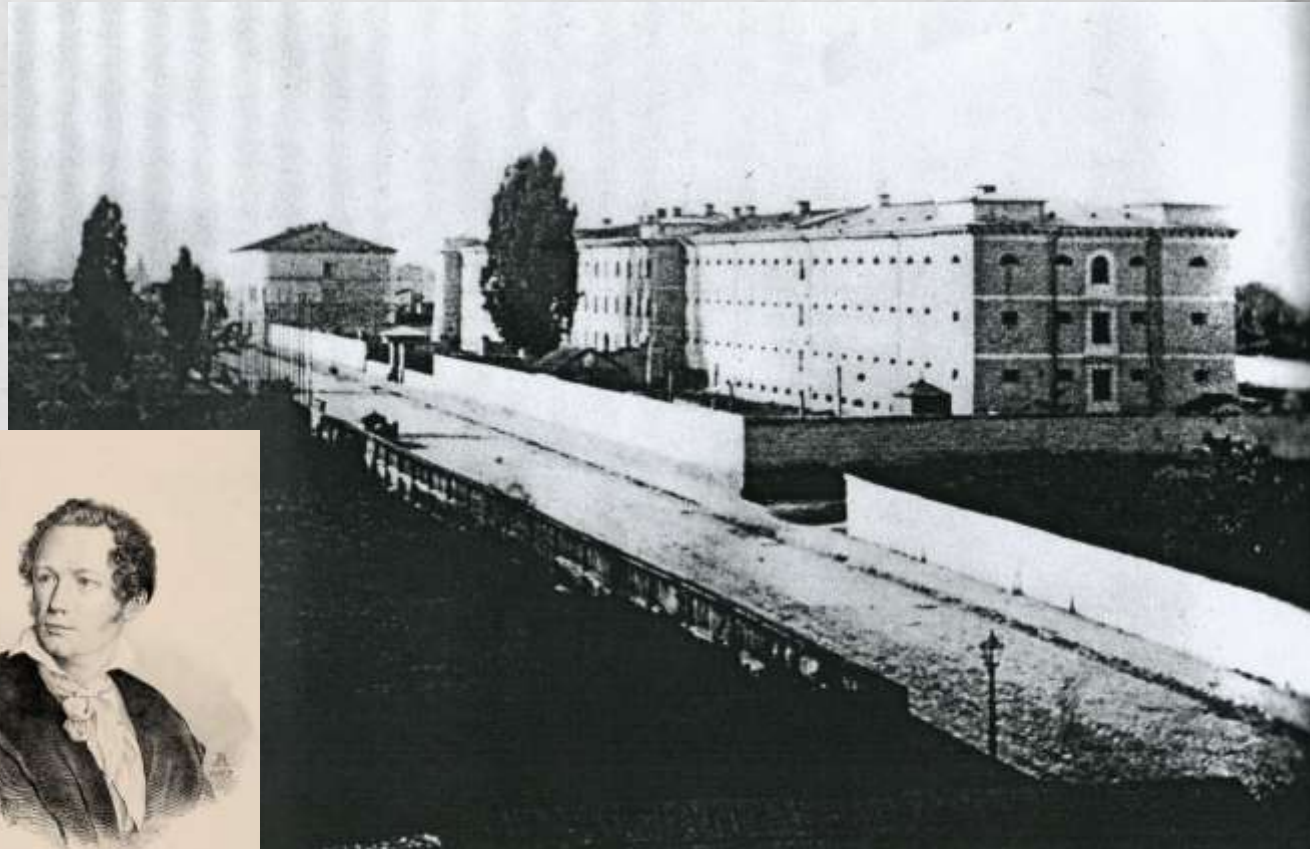
**IV PAWIAK I SZUCHA – miejsca
realizacji polityki hitlerowskiej**

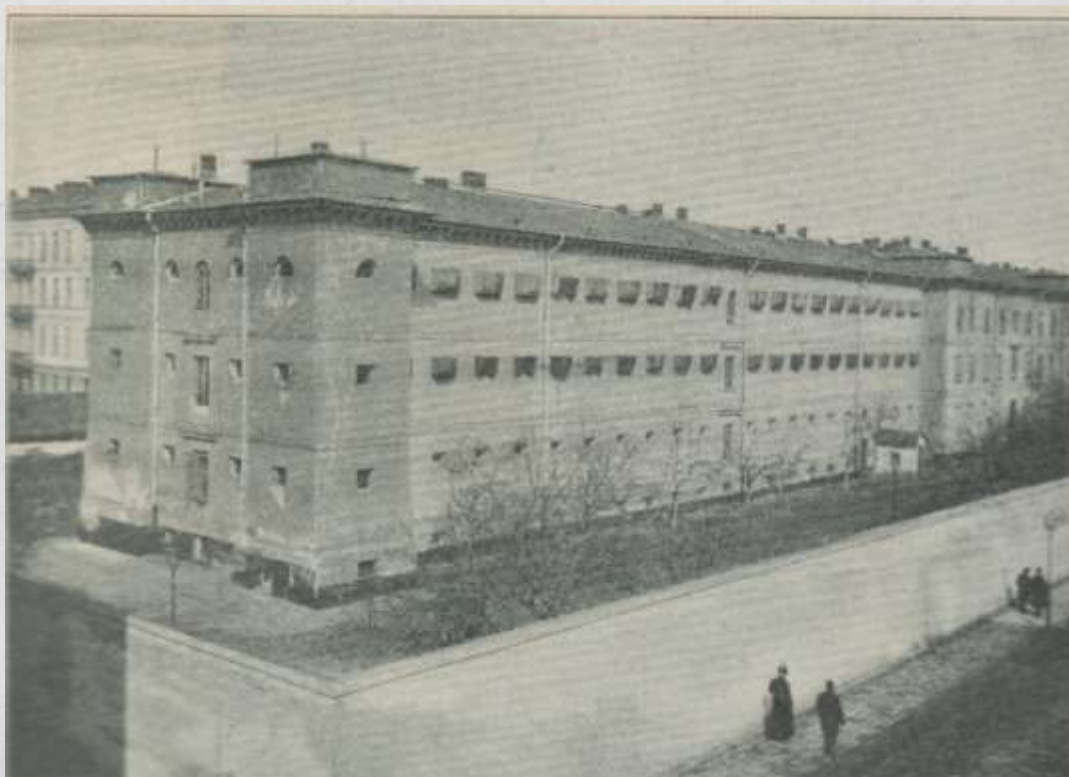
Więzienie Pawiak wzniesiono w latach 1829-1836, według projektu Henryka Marconiego, architekta realizującego w tamtych latach liczne zamówienia rządowe. Pomysłodawcą jego nowoczesnej formy i postępowego, humanitarnego charakteru był hrabia Fryderyk Skarbek, referendarz rady stanu królestwa polskiego.

HENRYK MARCONI. (rysunki Polakowski, a. 1840-1845)

Gmach więzienny został nazwany przez mieszkańców Warszawy „Pawiakiem” - od ulicy, biegnącej na jego tyłach. Mógł pomieścić niespełna 430 więźniów. W okresie II wojny światowej Niemcy w jego murach potrafili „stłoczyć” nawet do 2000 osób!

W skład kompleksu więziennego, najprawdopodobniej od początku lat osiemdziesiątych XIX wieku, wszedł sąsiedni budynek, mieszczący wcześniej szpital dla weteranów wojny rosyjsko-tureckiej. Toczona na Bałkanach, została nazwana – w epoce – wojną serbską. Od niej pochodziła zwyczajowa nazwa gmachu – „Serbia”.

PAWIAK 1939-1944

- * Według szacunkowych danych w więzieniu na Pawiaku, w latach okupacji przetrzymywanych było ok. 100 tys. osób.
- * 60 tys. z nich zostało wywiezionych do obozów koncentracyjnych i na przymusowe roboty do Niemiec.
- * 37 tys. więźniów stracono w egzekucjach „publicznych” na ulicach Warszawy i „nie jawnych” w tzw. Warszawskim Pierścieniu Śmierci.

Urząd Komendanta Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa

Urząd Komendanta Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa

Przesłuchania, tzw. „badania” odbywały się w siedzibie Urzędu Komendanta Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa Dystryktu Warszawskiego w al. Szucha 25 (budynek przedwojennego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego). Na przesłuchania przywożono nieraz po wielu dniach, a nawet tygodniach od zatrzymania. Często były przypadki mordowania więźniów podczas śledztwa. Zdarzały się jednak sytuacje, że aresztowani najpierw trafiali na Szucha, gdzie wstępnie rejestrowano i spisywano zeznania, a dopiero później byli osadzani w więzieniu Pawiak.

Przesłuchania

PIERWSZE ARESZTOWANIA

Wśród pierwszych aresztowanych był prezydent miasta Warszawy Stefan Starzyński.

OBYWATELE!

P. General Czuma Dowódca Obrony Stolicy rozkazem z dnia dzisiejszego mianował mnie Komisarzem Cywilnym przy Dowództwie Obrony Stolicy.

Obejmując władzę, podporządkowuję sobie wszystkie lokalne urzędy cywilne, których przedstawiciele zgłaszać się mają po instrukcje oraz wzywam wszystkich obywateli Stolicy, aby zgodnie z wezwaniami ogłaszanymi przez radio stanęli z powrotem na swoich posturkach, a życie codzienne toczyło się normalnie.

Celem mej pracy jest zapewnić wojsku zaspakajanie wszelkich jego potrzeb i zabezpieczyć normalne funkcjonowanie życia codziennego ludności cywilnej.

Policja Państwowa a ze strony społeczeństwa Straż Obywatelska zapewnią ludności ład i porządek.

Komisarz Cywilny
przy Dowództwie Obrony Stolicy
STARZYŃSKI

Warszawa, dnia 8 września 1939 r.

Moj. rez.

PIERWSZE EGZEKUCJE

ELŻBIETA ZAHORSKA
1913-1939

KOMMANDANTUR

I c

Bekanntmachung

Durch das Feldkriegsgericht wurden:
die Witwe Eugenia Włodarz und
Studentin Elisabeth Zahorska zum
Tode verurteilt, wegen Attentat gegen
deutsche Wehrmachtsangehörige,
bezw. Sabotage (Abreißen von Pla-
katen).

Warschau, den 3. 11. 1939.

DIE KOMMANDANTUR

KOMENDANTURA

I c

Obwieszczenie

Wyrokiem polowego sądu wojenne-
go skazano na śmierć:

wdowę Eugenię Włodarz oraz stu-
dentkę Elżbietę Zahorską za zamach
na żołnierza niemieckiego, względnie
sabotaż, tzn. zrywanie plakatów.

Warszawa, dnia 3.11. 1939.

KOMENDANTURA

ANGLIO! TWOJE DZIĘŁO!

PIERWSZE ARESZTOWANIA

W styczniu 1940 r. funkcjonariusze policji niemieckiej w Warszawie wpadli na trop pierwszych organizacji konspiracyjnych, m.in. **Polskiej Ludowej Akcji Niepodległościowej**, która została powołana w 1939 r. Skupiła w swych szeregach głównie młodzież wywodząca się z harcerstwa. Na jej czele stał Juliusz Dąbrowski, znany działacz harcerski. Na skutek denuncjacji konfidenta gestapo Stanisława Izdebskiego, organizacja w ciągu zaledwie kilku dni uległa likwidacji. Aresztowania członków PLANU miały miejsce w dniach 14 – 25 stycznia tr.

Przebieg Akcji AB masowe aresztowania

W końcu marca rozpoczęto masową akcję aresztowań przedstawicieli polskiej inteligencji. 28 marca w mieszkaniu przy ul. Noakowskiego aresztowano **Janusza Kusocińskiego**, wybitnego sportowca, zdobywcę złotego medalu na olimpiadzie w Los Angeles w 1932 r. Pod datą 30 i 31 marca Regina Domańska napisała: „Pod koniec marca gestapo dokonało licznych aresztowań wśród inteligencji. Liczbę aresztowanych oceniono na ok. 3000.” Aresztowano wówczas m.in. wiceprezydenta Warszawy **Jana Pohoskiego**, byłego marszałka Sejmu **Macieja Rataja** (ponownie), działacza Stronnictwa Narodowego adwokata **Mariana Borzęckiego**.

Przebieg Akcji AB masowe aresztowania

W następnych miesiącach, zwłaszcza w kwietniu i maju, aresztowania jeszcze bardziej nasiliły się.

W kwietniu aresztowani zostali m.in. poseł i senator **Helena Jaroszewiczowa**, **Agnieszka Dowbor-Muśnicka** i ksiądz **Zygmunt Sajna**. W kwietniu nastąpiło też pogorszenie warunków w więzieniu. Jak zanotowała Regina Domańska: „W kwietniu zostało odremontowane jedno skrzydło głównego budynku więziennego, dokąd następnie przeniesiono mężczyzn oraz więźniów politycznych z więzień znajdujących się przy ul. Daniłowiczowskiej i Rakowieckiej. Do więzień tych skierowano z Pawiaka kryminalistów. Niemieckie władze więzienne zabroniły odprawiania nabożeństw, a kaplice użytkowano, w zależności od potrzeb, jako cele, miejsca przesłuchań, „sądów” gestapowskich itp. Spowiedź i komunia zostały zabronione. Więźniowie spowiadają się po kryjomu u księży więźniów.”

Przebieg Akcji AB masowe aresztowania

8 maja 1940 r. „w godzinach popołudniowych na ulicach, w tramwajach i kawiarniach odbyła się wielka łapanka. Przywożeni na Pawiak więźniowie byli okrutnie bici. Do więzienia sprowadzono fryzjerów z dzielnicy żydowskiej, aby strzygli aresztowanych. Przepęłnił się cele, w związku z czym umieszczano więźniów w niektórych pomieszczeniach administracyjnych.

„Policja bezpieczeństwa poleciła Zarządowi Zakładów Karnych odbudowanie uszkodzonej w czasie działań wojennych części głównego budynku Pawiaka. W części obecnie użytkowanej przebywa w ogromnej ciasnocie 1750 osób, podczas gdy przed wojną w nie zniszczonych budynkach Pawiaka i Serbii siedziało nie więcej niż 1000 osób.”

SS-Standartenführer **Josef Meisinger** –
warszawski komendant SD i policji
bezpieczeństwa

Wykonanie Akcji AB na terenie Warszawy i Dystryktu Warszawskiego przypadło w udziale urzędowi SS-Standartenführera Meisingera, komendanta policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa na Dystrykt Warszawski. W sentencji wyroku Najwyższego Trybunału Narodowego z dn. 2 marca 1947, skazującego Meisingera na karę śmierci, zwrócono słusznie uwagę na fakt, że „udział warszawskiej policji bezpieczeństwa i SD w wykonaniu tego ogólnego planu był wybitny, a cyfrowo przytłaczający”, gdyż „sierpniowe i wrześniowe transporty w 1940 r. do Oświęcimia [KL Auschwitz] były już częściowo wynikiem tej właśnie akcji i dały tylko z jednego Dystryktu Warszawskiego ponad 3000 ludzi, nie licząc osób zlikwidowanych na miejscu lub w Palmirach.”

Przebieg Akcji AB

wywózki do obozów koncentracyjnych

W czasie trwania Akcji AB 29 kwietnia przybył do Warszawy **Reichsführer SS Heinrich Himmler**. Na spotkaniu z gubernatorem warszawskim Ludwikiem Fischerem wydał zarządzenie, aby 20000 Polaków umieścić w obozach koncentracyjnych. Rozpoczęto niezwłocznie masowe aresztowania w mieście. W tym dniu wizytował też Pawiak. Według relacji „spędzeni więźniowie ok. 2 godz. stali na dziedzińcu.” W kilka dni po jego wizycie już 2 maja odszedł z Pawiaka pierwszy transport do KL Sachsenhausen. Transport liczył około 1500 mężczyzn, a wśród nich znaleźli się m.in. **bracia Bursche, gen. Bolesław Roja**.

Przebieg Akcji AB

wywózki do obozów koncentracyjnych

Transport do KL Sachsenhausen

prof. Edmund Bursche

---

gen. Bolesław Roja

Przebieg Akcji AB

wywózki do obozów koncentracyjnych

Aresztowanych i schwytanych w łapankach wysłano w ogromnej większości w kilku kolejnych transportach do KL Auschwitz:

- 14 sierpnia 1940 r. 1153 os. z łapanki i 513 z Pawiaka
- 21 września 1940 r. 1139 os. z łapanki i 566 z Pawiaka
- 21 listopada 1940 r. 300 więźniów z Pawiaka
- 7 stycznia 1941 r. 509 więźniów z Pawiaka
- 1 lutego 1941 r. 593 więźniów z Pawiaka

Przebieg Akcji AB egzekucje w Palmirach

Od grudnia 1939 do lipca 1941 terenem egzekucji więźniów Pawiaka były Palmiry. Zamordowano tam wówczas ponad 1700 mężczyzn i kobiet:

- ... 7 XII 1939 rozstrzelano 80 osób...
- ... 8 XII 1939 rozstrzelano 70 osób ...
- ... 14 XII 1939 rozstrzelano 46 osób (w tym 2 kobiety) ...
- ... 22 I 1940 rozstrzelano 80 osób (w tym 2 kobiety) ...
- ... 26 II 1940 rozstrzelano 190 osób (w tym 6 kobiet) ...
- ... 2 IV 1940 rozstrzelano 81 osób (w tym 20 kobiet) ...
- ... 23 IV 1940 rozstrzelano 34 osoby ...
- ... 14 VI 1940 rozstrzelano 10 osób ...
- ... 20/21 VI 1940 rozstrzelano 368 osób (w tym 82 kobiety) ...
- ... 30 VIII 1940 rozstrzelano 87 osób (w tym 5 kobiet) ...
- ... 17 IX 1940 rozstrzelano 200 osób (w tym 20 kobiet) ...
- ... 4 XII 1940 rozstrzelano 28 osób ...
- ... 11 III 1941 rozstrzelano 21 osób ...
- ... 1 IV 1941 rozstrzelano 20 osób ...
- ... 12 VI 1941 rozstrzelano 30 osób (w tym 14 kobiet) ...
- ... 17 VII 1941 rozstrzelano 37 osób (w tym 6 kobiet) ...

EGZEKUCJE

Palmiry

Palmiry

Przebieg Akcji AB

Dystrykt warszawski – masowe aresztowania
Maciej Rataj – Marszałek
Sejmu, rozstrzelany w
Palmirach 20-21 czerwca
1940 r.

Mieczysław Niedziałkowski
– działacz PPS, poseł,
redaktor „Robotnika”
rozstrzelany w Palmirach
20-21 czerwca 1940 r.

Kazimierz Stamirowski – adiutant J. Piłsudskiego, urzędnik i działacz państwowy II Rzeczypospolitej, na Pawiaku usiłował popełnić samobójstwo. 11 października został rozstrzelany w KL Auschwitz.

Jedni z wielu...

Halina Jaroszewicz – działaczka PPS, poseł i senator, po raz pierwszy aresztowana i osadzona na Pawiaku w 1914 r., po raz drugi w kwietniu 1940 r., rozstrzelana w Palmirach 20-21 czerwca 1940 r.

Bolesław Roja – oficer Legionów Polskich, generał dywizji Wojska Polskiego, poseł, aresztowany w marcu 1940 r. , z Pawiaka został wywieziony do KL Sachsenhausen, gdzie zginął.

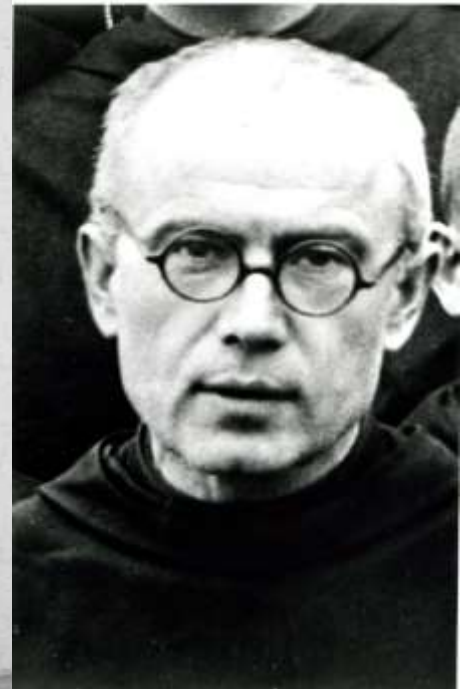

Jedni z wielu...

prof. Edmund Bursche- prof.
teologii katolickiej na UW,
aresztowany z braćmi Alfredem i
Teodorem. Wszyscy wywiezieni
do KL Sachsenhausen. Przeżył
tylko Teodor.

Maksymilian Kolbe – ojciec
franciszkanin, gwardian klasztoru,
aresztowany w lutym 1941 r., z
Pawiaka trafił do KL Auschwitz, gdzie
dobrowolnie wybrał śmierć głodową
ratując współwięźnia Franciszka
Gajownicza

Jedni z wielu...

prof. Jan Piekałkiewicz- ekonomista, polityk, Delegat Rządu na Kraj, w sposób brutalny przestuchiwany w siedzibie gestapo w al. Szucha. Zmarł w wyniku obrażeń po kolejnym przestuchaniu.

Janusz Kusociński – lekkoatleta, złoty medalista olimpijski z Los Angeles w biegu na 10 000 metrów. Brutalnie przestuchiwany w Al. Szucha, rozstrzelany w Palmirach 20-21 czerwca 1940 r.

Jedni z wielu...

**Hanna Ordonówna –
piosenkarka, tancerka,
autorka wierszy i tekstów
piosenek, aktorka**

**Alina Janowska – aktorka
teatralna, filmowa i
telewizyjna, parodystka.**

PAWIAK POMŚCIMY

Warszawa była miastem niezłomnym, jej mieszkańcy nie dali się zastraszyć. Wkrótce na ogrodzeniach, słupach ogłoszeniowych, chodnikach pojawiły się napisy „Pawiak pomścimy”, które dodawały otuchy mieszkańcom Warszawy.

Po upadku Powstania w getcie, egzekucje więźniów Pawiaka odbywały się zarówno w jego ruinach, jak i w samym centrum Warszawy (egzekucje publiczne). Po wykonaniu wyroku na „kacie Warszawy” Franzu Kutscherze Niemcy zaprzestali wykonywania egzekucji publicznych, chociaż nadal rozstrzeliwali w nieco mniejszym wymiarze.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury
i Dziedzictwa Narodowego pochodzących z
Funduszu Promocji Kultury

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Partnerzy zadania

Muzeum Niepodległości w Warszawie jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Autor Projektu

Fundacja **ART**